

Livmor eller egg?

Morskap og jødisk identitet i møte med eggdonasjon og surrogati

AV SOFIE ROSE STRØMME

INSTITUTT FOR KULTUR, RELIGION, ASIA-
OG MIDTØSTENSTUDIER (IKOS), UNIVERSITETET I OSLO

Chabad Lubavitch er en ultraortodoks jødisk gruppe som er svært positiv til assistert reproduksjon. De oppfordrer ufrivillig barnløse jødiske ektepar til å bruke teknologien, gitt at de følger det religiøse lovverket (halakha). Denne artikkelen ser nærmere på Chabad Lubavitch og utfordringene som oppstår når deres religiøse lovverk møter moderne reproduksjonsteknologi. Ortodoks jødedom følger et matrilineært slektskapsprinsipp som tilsier at jødisk identitet arves fra mor til barn. Ifølge Chabad er dette, og ortodoks konvertering, de eneste måtene å få en jødisk identitet på. Denne sammenknytningen mellom identitet og morskap gir diskusjoner om eggdonasjon og surrogati stor betydning. Artikkelen analyserer rabbinske debatter om assistert reproduksjon på plattformen Chabad.org, med fokus på de største utfordringene knyttet til surrogati og eggdonasjon. Gjennom denne analysen synliggjøres det hvordan Chabad konstruerer jødisk identitet i møte med assistert reproduksjon. Valgene rabbinerne på Chabad.org gjør i sin tolkning av hva det vil si å være jøde, i konteksten av surrogati og eggdonasjon, har direkte implikasjoner for hvordan Chabads medlemmer kan benytte seg av assistert reproduksjon. Disse rabbinske debattene får med andre ord svært virkelige konsekvenser.

Nøkkelord: Jødisk identitet, Chabad Lubavitch, assistert befruktning, medikalisering, halakha, rabbinsk autoritet

Det er en stor ære å tilegne denne artikkelen til professor Anne Stensvold. Som ny masterstudent, satte jeg stor pris på Stensvolds rolige og til tider humoristiske forelesningsstil. «Teologer studerer Gud, og vi studerer teologer» husker jeg godt Stensvold sa i en av de første forelesningene jeg hadde med henne. Jeg er svært takknemlig for den gode tilbakemeldingen jeg fikk av Anne i løpet av det første semesteret på masterstudiet, noe som bidro til å legge grunnlaget for resten av studieløpet.^{1,2}

Innledning

We know from our sources that fertility is a blessing and infertility is a curse. And we know from Rochel that said to Yaakov, «give me children, otherwise I am dead». A woman that cannot fulfill her motherhood obligation feels as a dead person. That is a natural psychological state. The Gemara says that one of the four people who are considered dead, although they are still alive, is someone who is childless. So having children makes life, not having children is a feeling of death. (Steinberg u.å., 15:19)³

For den jødiske haredigruppen Chabad Lubavitch er det et religiøst bud, en *mitzva* (fl. *mitzvot*), å få så mange barn man klarer.⁴ Nettsiden Chabad.org siterer deres karismatiske leder, Rebben: «For the sake of having children, one must have *mesirus nefesh*, total self-sacrifice» (Chabad.org u.å.-c). Med dette mente han at man skulle ty til nærmest alle muligheter i forsøket på å få barn. Dette har ført til at Chabad Lubavitch-gruppen, videre omtalt som Chabad, har et positivt syn på assistert reproduksjon.

Definisjonen av det å være jøde balanserer mellom jødiskhet som noe iboende fysisk versus noe ideologisk konstruert der forpliktelser etter religiøse lover er avgjørende (Bilaniuk 2010, 203; Kahn 2010, 12). Chabad definerer en jøde på ortodoks vis som en person født av en jødisk kvinne, eller en som har gjennomført en ortodoks konvertering. Denne definisjonen tilsier at jødisk identitet bygger på et matrilineært

¹ Denne artikkelen bygger på et kapittel fra min masteroppgave «Når infertilitet er som død» (Strømme 2024).

² En spesiell takk til Cecilie Endresen ved Universitetet i Oslo for hennes hjelp med å forvandle et kapittel fra min masteroppgave til en fullverdig forskningsartikkel. Takk også til anonyme fagfeller for gode innspill.

³ I sitater fra video- eller lydfiler fra Chabad.org henviser jeg til tidsstempelen i videoen/lydfilen der sitatet begynner.

⁴ Jeg bruker stort sett norsk skrivemåte på jødiske termer og følger Bente Groths bok *Jødedommen* (2019). De som eventuelt ikke var å finne der, har jeg forsøkt å holde likt skrivemåten Chabad selv bruker (eksempelvis «pru urvu» og «Lubavitch»).

prinsipp, dvs. jødisk avstamning følger morslinjen. Med assistert reproduksjon har imidlertid dette ført til rabbinske diskusjoner om hvordan definere «mor» i henhold til den jødiske loven, *halakha*. Er det livmoren (svangerskap og fødsel) eller egget (gener) som avgjør?

Tidligere anså de fleste rabbinere livmoren som kilden til halakhisk maternitet (Kahn 2000; Sinclair 2003). Ortodokse holdninger til assistert reproduksjon preges nå mer av medisinsk kunnskap, som tillegges stor autoritet, og stadig flere rabbinere legger genetiske definisjoner av halakhisk maternitet til grunn (Bleich 2020; Kirsh og Hashiloni-Dolev 2022). Dermed anser noen rabbinere nå egget som kilden til halakhisk maternitet. Andre mener fortsatt det er livmoren, mens Chabad selv skriver at begge er viktige. De som derimot opprettholder betydningen av svangerskap og livmor, legger mindre vekt på selve arvematerialet, og er mer opptatt av epigenetikk, det vil si hvordan det genetiske uttrykket påvirkes av miljøet i livmoren under svangerskapet («Epigenetikk - en bro mellom miljø og genetikk» u.å).

Denne artikkelen undersøker hva som skjer når mitzvot og halakhisk lov møter moderne reproduktiv teknologi. Hvordan påvirker diskusjoner om eggdonasjon og surrogati hvem Chabad definerer som jøde? Sagt på en annen måte, hvordan defineres det å være født av en jødisk mor i en verden der eggdonasjon og surrogati er mulig? I det følgende analyserer jeg rabbinske diskusjoner om assistert reproduksjon fra Chabad.org. For Chabad oppstår det mange utfordringer når deres religiøse lovverk skal behandle moderne assistert reproduksjon. Nye medisinske muligheter som eggdonasjon og surrogati kompliserer definisjonen av det å være jøde for Chabad. Denne artikkelen skal vise hvordan flere rabbinere på Chabad.org tyr til medisinsk kunnskap for å forsøke å løse halakhiske spørsmål om jødisk slektskap. Som religiøse eksperter har rabbinere autoriteten til å definere jødisk identitet. Hvordan lubavitchere⁵ forholder seg til assistert reproduksjon, avhenger av hvordan rabbinerne definerer halakhisk maternitet. De religiøse ledernes debatter får med andre ord reelle konsekvenser for vanlige lubavitchere som er avhengig av eggdonasjon eller surrogati for å få barn.

Ett av de viktigste spørsmålene knyttet til assistert reproduksjon på Chabad.org er hvordan ny teknologi utfordrer tradisjonelle tanker om slektskap og familierelasjoner. Hvem vi er i forhold til andre, er grunnleggende for hvordan identitet konstrueres, og det er dette rabbinernes debatter belyser.

⁵ Medlemmer av Chabad Lubavitch.

Chabad Lubavitch

Chabad Lubavitch omtales ofte som en ultraortodoks, hasidisk eller haredi-bevegelse (Golan og Stadler 2016; Pearl 2014). Chabad er kjent for å bo i egne enklaver, og driver en form for indremisjon (Golan og Stadler 2016; Heilman 2017), ikke minst gjennom nettsiden Chabad.org, som er blitt en av de største jødiske medieorganisasjonene i verden (Pearl 2014, 123).

En betegnelse på *haredim* (flertall av haredi) er «jøder som lever mest mulig kompromissløst [i henhold til] den jødiske religiøse loven» (Groth 2019, 224). Haredim er kanskje den jødiske retningen som er mest gjenkjennelig, med svært tradisjonell kleskode (Rosengård 2009, 32). Det finnes mange undergrupper innen haredim. En av disse kalles hasidisme, og det er her vi finner Chabad.

Hasidismen oppstod i Øst-Europa på slutten av 1700-tallet, med den karismatiske helbrederen, forkynneren og mystikeren Israel Ben Eliezer (1700–1760), kjent som Baal Shem Tov eller «Besht» (Wodzinski 2018, 4). Det utviklet seg etter hvert flere hasidiske dynastier som videreutviklet Baal Shem Tavs lære. Alle disse hadde karismatiske mannlige ledere, kjent som *tzaddikim* (flertall av *tzaddik*), karismatiske mystikere som ved å være aktive i verden ville intensivere fellesskapets religiøse liv og styrke den kollektive åndelige utviklingen (Heilman 2017, 2).⁶ En *tzaddik* ble etter hvert også kalt en *rebbe*.

Chabad ble grunnlagt av rebben Schneur Zalman av Lyadi (1745–1812) i Liozna i storhertugdømmet Litauen, i dag i Belarus (Heilman 2017, 210). Etter hans død flyttet sønnen Dovber Schneuri til byen Lubavitch og videreutviklet det hasidiske fellesskapet som faren hadde etablert. Siden har Chabad beholdt navnet Lubavitch selv etter de ble nødt til å forlate Lubavitch under første verdenskrig (Heilman 2017). Den syvende og siste lubavitcher-rebber, som Chabad.org omtaler som «The Rebbe», Menachem Mendel Schneerson, ble født i Mykolaiv (nå Ukraina) i 1902. I denne artikkelen refererer «Rebber» med stor R til Menachem Mendel Schneerson.

Mot slutten av Rebbens liv hadde lubavitcherne konkludert at han var Messias, og da han døde i 1994, bestemte de at de ikke trengte noen ny leder. For dem er ikke Rebbens død, men fortsetter å lede dem. I påvente av Rebbens komme som Messias, fortsetter lubavitcherne hans messianske oppdrag (Heilman 2017, 252–253).

⁶ Det hebraiske ordet *tzaddik* («tsadikk», «tzadik») betyr rettskaffen («righteous») (Wodzinski 2018, 87), og ifølge Chabad.org en som «embodies the Creator's primal conception of the human being» (Freeman u.å.)

Ifølge Rebben var det «the ability of the converted sinner» som kunne endre den kosmiske balansen og føre til Messias' komme (Heilman 2017, 251). Dette kunne fremskyndes ved at jøder verden over intensiverte sin religiøse praksis. Rebben ville derfor at jødiske ektepar skulle bosette seg permanent i forskjellige samfunn verden rundt og bli en integrert del av samfunnet (Telushkin 2014, 75). Rebbens misjonærer kalles *schluchim*. De er strengt praktiserende jøder, men samtidig tolerante overfor andre jøder som ikke praktiserer i like stor grad (Heilman 2017, 250). Dette er fortsatt et kjennetegn ved Chabad-schluchim (Buckser 2005; Pearl 2014).

Med nettsiden Chabad.org var lubavitcherne nærmere sitt mål om å nå ut til flere jøder rundt i verden, og Chabad har lenge tatt i bruk nye kommunikasjonsformer (Blondheim og Katz 2016). Rabbiner Kazan, som var med på å opprette Chabad.org, presiserte at nettsiden ikke var for gruppen selv, men verden utenfor (Golan og Stadler 2016, 78). Dette viser seg i spennet i nettsidens publikasjoner, fra dyptpløyende teologiske artikler om renhetslovene til mer tilgjengelig religiøs formidling, f.eks. «topp ti mitzvot» eller enkle begrepsforklaringer, som at en tzaddik er en «spiritual super hero» (Freeman u.å.).

Mine primærkilder er artikler, lyd- og videofiler fra Chabad.org. Mange av disse mangler dato eller forfatter. Alle Chabad-kilder er derfor markert med «u.å.» (uten år). Ved de kildene fra Chabad.org som mangler forfatter, henviser jeg til nettsiden som forfatter, i og med at Chabad står for innholdet og publiserer det, og jeg fokuserer på Chabad.org som premissleverandør i en pågående debatt.

Jødisk identitet

Denne artikkelen fokuserer på hvordan Chabad former og forhandler frem identitet. Her lener jeg meg på den norske antropologen Fredrik Barths (1969) fokus på *grenser*. Mens Barth undersøkte etnisk identitet, har jødisk identitet både en etnisk og en religiøs komponent.

Som forskere etter ham også har vist, definerer en gruppe hvem de er i forhold til andre (Baumeister 1986, 15), og kollektive identiteter markeres gjennom inklusjon og eksklusjon (Alba 2006; Døving 2022; Glenn og Sokoloff, 2010; Jenkins 2012; Lamont og Molnár 2002). Grenseperspektivet på identitet egner seg dermed til å få frem hvordan lubavitcherne forstår og forhandler frem sin plass i verden og i forhold til andre. Med teoretisk utgangspunkt i at identitet er samfunnsskap, flytende, mangesidig og i konstant endring (Bilaniuk 2010, 205), kan man undersøke hvordan

grensene for jødisk identitet opprettholdes og endres over tid, spesielt i møte med ny teknologi og vitenskap.

Ett nyttig verktøy i denne sammenheng er Richard Albas (2006) begrepspar «bright vs. blurred boundaries», *skarpe og uskarpe grenser*.⁷ Skarpe grenser er utvetydige og klargjør hvilken side av grensen noen til enhver tid befinner seg på (Alba 2006, 22). Dette gjelder eksempelvis tydelig definerte identitetskategorier som nasjonalitet, eller etnisitet, i juridisk eller formell forstand. Den ortodokse definisjonen av jøde (født av en jødisk mor, eller konvertitt) kan også ses som en skarp grense, ifølge Døving (2022, 15). Som denne artikkelen viser, kan imidlertid selv skarpe grenser bli uskarpe. I Chabads tilfelle henger dette sammen med hvordan de religiøse autoritetenes grensesetting påvirkes av den teknologiske utviklingen.

At uskarpe grenser er mer diffuse, innebærer større rom for tolkning og tvetydighet. Det at sosiale identiteter, for eksempel etniske og religiøse, formes av konteksten og endrer seg over tid, viser at de i praksis er uskarpe (selv om de som har slike identiteter kan oppfatte dem som skarpe og uforanderlige). Reformjøders holdninger til *kashrut* (matlovene) er et eksempel på uskarpe grenser, som baserer seg på å ta egne valg og «find their own balance», som når noen velger mat som er vegetarisk eller halal dersom kosher er utilgjengelig (Diemling og Ray 2014, 138). På denne måten blir grensene rundt *kashrut* uskarpe ved at det gis rom for personlig tolkning.

Jødisk slektskap: Det matrilineære prinsippet

The Code of Jewish Law clearly states that a child of a Jewish mother is Jewish, regardless of the father's lineage (or whatever else may show up on a DNA test), while the child of a non-Jewish mother is not Jewish. Matrilineal descent has been a fundamental principle of Torah since the Jewish people came into existence. (Freeman og Shurpin u.å.)⁸

Chabad begrunner det matrilineære prinsippet med å henvise til bibeltekster, hovedsakelig Esra, men også Mosebøkene, og rabbinske juridiske tekster fra Mishnaen og Talmud, som tilsier at dette prinsippet har blitt fulgt siden Toraen ble gitt til det jødiske folket (Freeman og Shurpin u.å.). Fordi Chabad knytter jødisk identitet til

⁷ Oversettelse hentet fra Døving (2022, 15).

⁸ Reformjødedom anerkjenner også jødisk paternitet, men her fokuserer jeg kun på den ortodokse tradisjonen.

mor, er Chabad opptatt av å utdype og definere det matrilineære prinsippet og jødisk slektskap.

Bibelforskere er usikre på når det matrilineære prinsippet ble innført i jødisk tradisjon. Shaye J. D. Cohen (1985) mener det ikke er Toraen som er grunnlaget, og påpeker at flere bibelvers går imot et matrilineært slektskapsprinsipp. Han anslår at dette gjorde seg gjeldende fra 200-tallet evt., med etableringen av Mishna-tekstene (Cohen 1985, 19; 2005, 141).⁹ Hvorfor rabbinerne i denne perioden gikk bort fra det patrilineære prinsippet i tidligere tekster, er uvisst (se Cohen 1985 for videre diskusjon). Uansett er det blitt det matrilineære prinsippet som er normen for ortodokse definisjoner av jødiskhet.

I tillegg til bibelsk og rabbinsk legitimering, henviser Chabad også til biologien og hevder at matrilineært slektskap er mer logisk fordi barnet er mer biologisk knyttet til mor enn til far. Ett argument er at selv om halvparten av kromosomene kommer fra faren, er det «more to a person than two sets of chromosomes» (Freeman og Shurpin u.å.). De forklarer at tiden barnet tilbringer i livmoren samt ammingen og den fysiske og psykiske pleien, som regel fra mors side, er kritisk for barnets utvikling. Hvis for eksempel moren er cherokee, og faren jødisk, vil det stride mot grunnleggende biologiske prinsipper å bestemme at barnet dermed er jødisk (Freeman og Shurpin u.å.).

Det er imidlertid ikke alt som følger morssiden, og Kohen-status og arv er eksempler på dette.¹⁰ Chabad slår fast «(...) Judaism is patrilineal, even though Jewishness is matrilineal» (Freeman og Shurpin u.å.). Det som overføres på farssiden er den «sekundære» identiteten, knyttet til plikter og status, og handler mindre om «*who you are*» og mer om «*how you are expected to be*» (Freeman og Shurpin u.å., uthevn. i originalen). Et barns primære identitet kommer imidlertid fra mor (Freeman og Shurpin u.å.). Det er med andre ord kun det matrilineære prinsippet eller halakhisk konvertering som gir tilgang til en jødisk identitet.

Anne Stensvold påpeker at «[w]hen pregnancy no longer implies motherhood (surrogacy), and fertilization takes place in laboratories (IVF), the cultural meaning of women's role in reproduction is put under strain» (Stensvold 2015, 176–177). Det at ny teknologisk utvikling splitter morskap i to deler (graviditet og reproduktivt

⁹ Se Cohens (1985, 34–35) detaljerte gjennomgang av tidfestingen. For mer om dateringen av Mishnaen og Talmudim, se Zetterholm (2012).

¹⁰ *Kohanim* (entall: *kohen*) var prester i det jødiske tempelet. De blir ansett som etterkommere av Aron (broren til Moses). Dette er en status som overføres patrilineært. En kohen i dag har diverse plikter under gudstjenesten og har flere restriksjoner knyttet til hvem de kan gifte seg med (Rozovsky u.å.; Groth 2019, 226).

materiale), kompliserer den kulturelle forståelsen av kvinnelig reproduksjon og morskap også for Chabad. Når slik ny reproduktiv teknologi møter strenge halakhiske krav til det matrilineære prinsippet, oppstår et nytt presserende spørsmål for Chabad: Hva er en «mor»?

Halakhiske utfordringer ved bruk av eggdonasjon og surrogati

Medisinens utfordringer og muligheter rokker ved noe som tidligere ble tatt for gitt i religiøs sammenheng, og reiser nye religiøse spørsmål. Ikke minst byr eggdonasjon og surrogati på flere halakhiske utfordringer. Selv om rabbinerne kan ha forskjellig fokus, er det særlig tre utfordringer som går igjen i materialet: 1) Oppfylles budet om *pru urvu* («vær fruktbare og bli mange»)? 2) Hvordan utfordrer det *mamzer*-status? Og sist, men ikke minst, 3) hvem er halakhisk mor? Det siste spørsmålet handler hovedsakelig om et barn født av en surrogatmor er født jødisk eller ikke.

Å oppfylle *pru urvu*

Mitzvaen «vær fruktbare og bli mange» (1. Mosebok 1:28), kjent på hebraisk som *pru urvu*, omtales på Chabad.org som det første budet i Toraen (Citron u.å.). Chabad har mange kriterier for hvordan denne mitzvaen oppfylles, og redegjør derfor grundig om det.

I videoen «Contraception, IVF, and Infertility Issues: Contemporary Halacha» sier rabbiner Elimelech Silberberg at jøder har et bud om å få så mange barn de klarer (Silberberg u.å., 03:46). I artikkelen «Be Fruitful and Multiply» på Chabad.org skriver Aryeh Citron «(...) by having children one is actually hastening the ultimate redemption. In the words of the Talmud, «The son of David [Moshiach] will not come until there are no more souls in the [Heavenly storage house called] guf» (Citron u.å., klammeparenteser i originalen). Det er denne idéen rabbiner Silberberg også referer til. Han poengterer at Messias ikke vil komme før alle fremtidige jødiske sjeler har fått fysiske kroppar. Han mener dermed at jødiske ektepar er forpliktet til å få så mange barn som mulig for å framskynde Messias' komme (Silberberg u.å., 02:28).

En annen viktig spesifisering av *pru urvu* er at det finnes en nedre grense for antall barn: minimum én gutt og én jente. Ifølge rabbiner Yitzchok Breitowitz kan et ektepar ha 100 guttebarn, men fremdeles ikke ha oppfylt *pru urvu* før de også får et

jentebarn (Breitowitz u.å.-a, 05:23). Men selv etter at minimumskravet er oppfylt er det, ifølge rabbiner Breitowitz, en mitzva å fortsette og få så mange barn man klarer (Breitowitz u.å.-a, 06:53).

I videoen «Artificial Insemination and IVF, Part 2» påpeker rabbiner Breitowitz at pru urvu er en mitzva kun for menn. I tillegg oppfylles pru urvu kun ved å få *jødiske* barn. Rabbineren forteller at om en jødisk mann har barn med en ikke-jødisk kvinne (og med andre ord blir far til ikke-jødiske barn), har han ikke oppfylt pru urvu (Breitowitz u.å.-a, 07:07). Dette gjelder også om kona og barna senere konverterer. Barna må med andre ord bli *født* jødiske for at mannen skal ha oppfylt pru urvu (Breitowitz u.å.-a, 07:07). Dette betyr naturligvis at mors identitet blir svært avgjørende for hvorvidt en mann oppfyller pru urvu.

Mamzer

Med maternitet som avgjørende kriterium for jødisk identitet utgjør surrogati og eggdonasjon et vanskelig problem for rabbinere. Disse formene for assistert reproduksjon aktualiserer det halakhiske spørsmålet om det er livmor eller egg som viderefører det jødiske fra mor til barn. I situasjoner der surrogati eller eggdonasjon brukes, er det derfor avgjørende å definere hvem den halakhiske moren er, særlig om eggdonor eller surrogat ikke er jødisk. Om eggdonoren ikke er jødisk, og egget regnes som kilden til halakhisk maternitet, blir det resulterende barnet ikke født jødisk og må derfor gjennomgå en konvertering. Det samme problemet vil gjelde om surrogatmoren ikke er jødisk, gitt rollen livmoren tillegges i overføring av det jødiske. Om begge kvinner er jødiske, oppstår det likevel et problem relatert til slektskap. Om eggdonor eller surrogat regnes som halakhisk mor, kan ikke barnet gifte seg med noen andre barn fra den samme eggdonoren/surrogaten. Disse vil være halvsøsken, og om de giftet seg og fikk barn, ville deres barn være *mamzerim* (entall: *mamzer*) (Breitowitz u.å.-a).

Ifølge halakha er et barn født etter utroskap eller incest en *mamzer* (Kahn 2000, 74). Den halakhiske definisjonen av utroskap er når en gift *jødisk* kvinne har samleie med en *jødisk* mann som ikke er hennes ektemann (Kahn 2000, 74). Dermed er *mamzer* ikke synonymt med bastard eller et barn født utenfor ekteskap (Breitowitz u.å.-a). Samleie mellom en gift jødisk kvinne og en *ikke-jødisk* mann er per definisjon ikke utroskap (Breitowitz u.å.-a). Ifølge Chabads tolkning av bibeltekstene reg-

nes polygyni heller ikke som utroskap. Dette vil si at bruk av donoregg eller surrogat ikke påvirker lovene om utroskap for Chabad.¹¹

Ut fra Chabad.org defineres incest for det meste som seksuelle forhold mellom nære slektninger som foreldre/barn, søsken eller halvsøsken (Kaplan u.å.-a, u.å.-b). Samleie med en tante eller onkel er også et incestuøst forhold ifølge Chabad.org, men forhold mellom søskenbarn har jeg ikke hørt omtalt. Andre forhold defineres også som incest selv om det ikke er mellom nære slektninger. Ifølge Chabad.org regnes seksuelle forhold til ektefellen til en forelder, det vil si en stemor eller stefar, eller søsken sine ektefeller også som incestuøse forhold. Et seksuelt forhold til svigerforeldre beskrives også som incestuøst (Kaplan u.å.-c; Chabad.org u.å.-a, u.å.-b).

Når det gjelder assistert reproduksjon, er det i all hovedsak snakk om fare for incestuøse forhold mellom såkalte «secret siblings» (Breitowitz u.å.-a, 1:10:30). Det vil si to personer født av samme egg-/sæddonor, men som ikke vet at de er halvsøsken. På samme måte som det *jødiske* er viktig for Chabads definisjon av utroskap, spiller det *jødiske* også en rolle i defineringen av incest. Halvsøsken må begge være jødiske for at et seksuelt forhold mellom dem regnes som halakhisk incest. Om en jødisk mann har ett barn med en jødisk kvinne og ett barn med en ikke-jødisk kvinne, vil disse barna være genetiske halvsøsken, men ikke halakhiske halvsøsken, ifølge Chabad (Breitowitz u.å.-a, 39:59). Dermed ville et seksuelt forhold mellom dem ikke være halakhisk incest, og eventuelle barn de fikk sammen, ville ikke være mamzerim. På grunn av dette er det enighet blant rabbinerne på Chabad.org om at bruk av ikke-jødisk donoregg eller surrogat er å foretrekke ettersom dette ikke vil føre til jødiske «secret siblings» (Breitowitz u.å.-a; Silberberg u.å.; Tendler 2016).

Mamzer-status er noe Chabad vil unngå blant annet fordi en mamzer får noen religiøse restriksjoner han eller hun må følge. Disse er hovedsakelig at en mamzer kun kan gifte seg med en annen mamzer eller med en konvertitt. I tillegg er mamzer-statusen noe som overføres til neste generasjon. Om en person først har blitt født mamzer, vil personens barn også bli mamzer selv om barnet ble unnfanget i tråd med halakhisk lov (Breitowitz u.å.-a, 30:43; u.å.-b, 28:33; Chabad.org u.å.-d).

Hvem er halakhisk mor?

John Loike og Moshe Tendler (2013, 121) skriver at det historisk sett har vært tre svar på dette spørsmålet: svangerskapsmoren, den genetiske moren eller begge. På

¹¹ Bruk av donorsæd er derimot svært problematisk for Chabad (og andre ortodokse grupper) fordi polyandri ikke tillates. For mer om halakha og bruk av donorsæd se blant annet Kahn (2000) og Sinclair (2003).

Chabad.org forklarer rabbiner Abraham Steinberg at «to mødre»-løsningen blir stadig mer vanlig. Det samme synet finner vi i artikkelen «In Vitro Fertilization (IVF)»:

By using a non-Jewish woman's eggs, the resulting child will have two mothers: one who provided the genetic material (the non-Jewish egg donor), and one who is the birth mother (the Jewish mother who carried the pregnancy). The dual mother situation renders the child part Jewish and part non-Jewish. In such a case, the child must therefore be properly converted. (Kumer u.å.)

Til tross for at «to mødre»-løsningen her presenteres som det fullstendige svaret, reflekterer det ikke nødvendigvis synet til andre rabbinere på Chabad.org. Det virker heller som om spørsmålet fremdeles er under debatt, og at flere av rabbinerne verken vil eller kan gi noe konkret svar på spørsmålet om halakhisk maternitet.

Livmor som kilde til halakhisk maternitet

(...) [T]he identity of the gestating woman seems to be the key determinant in establishing Jewishness. Indeed, the key component necessary for the reproduction of a Jewish child is not the genetic identity of the embryo, but the Jewishness of the womb. (Kahn 2005, 184)

I *Reproducing Jews* skriver Susan Martha Kahn (2000, 139) at den rabbiniske majoritetsposisjonen var den tradisjonelle posisjonen, at livmoren til en jødisk kvinne bestemmer den jødiske identiteten til barnet. Daniel Sinclair (2003) konkluderte med samme posisjon som Kahn i *Jewish Biomedical Law*. Han skriver at «there is a minority opinion according to which the egg donor is the halakhic mother. This view is based primarily on aggadic sources, and has not been accepted by the majority of halakhic authorities» (Sinclair 2003, 105).

Blant mine funn på Chabad.org er det kun rabbiner Silberberg som hevder at den rabbiniske majoritetsposisjonen definerer livmoren som kilden til halakhisk maternitet (Silberberg u.å.). Han er også den som går i minst medisinsk detalj. Han sier likevel at «what is determined is the gestation mother, not the donor mother, even though logic might indicate otherwise» (Silberberg u.å., 22:30). Dessverre utdyper han ikke hvorfor logisk tenkning kan føre til en annen konklusjon. Han bruker heller ikke mer tid på utfordringene med halakhisk maternitet, men går videre til å diskutere halakhisk paternitet (Silberberg u.å.).

Den andre rabbineren på Chabad.org som gjør sin posisjon tydelig er rabbiner Moshe Tendler, som også var professor i biologi på Yeshiva University i New York, noe som sannsynligvis er med på å forme hans halakhiske ytringer. I 2013 publiserte Dr. John Loike og rabbiner (Dr.) Moshe Tendler den første artikkelen som brukte medisinsk vitenskap i den halakhiske debatten om surrogati (Loike og Tendler 2013; Weitzman 2016, 73). Her refererer de til forskning som påviser at mor og foster deler stamceller, og til nye epigenetiske funn som tilsier at miljøet i livmoren har påvirkning på fosterets gener.¹² På bakgrunn av disse vitenskapelige funnene og diverse halakhiske tolkninger, mener rabbiner Tendler at svangerskap bør definere halakhisk maternitet (Loike og Tendler 2013).¹³

Egg som kilde til halakhisk maternitet

«[T]he pendulum has begun to swing» skrev rabbiner Tendler etter sitt besøk til «The Miami International Conference on Torah and Science» (2016, 61). Han var av den oppfatning at majoritetsposisjonen var i endring. Livmor som halakhisk definisjon på maternitet var på vei ut, og egget var på vei inn. Selv mente han at dette var å gå imot vitenskapen. På Chabad.org ser det ikke ut til å være flere som mener at den rabbiniske majoriteten er enige om egget som definisjonen på halakhisk maternitet, slik som rabbiner Tendler beskriver.

I rabbiner Breitowitz sine lydfiler om utfordringene med assistert reproduksjon (fra 2014/2015) går han lite inn på halakhisk maternitet, men sier i forbindelse med embryodonasjoner at:

Because of the notion of inter-family confusion, halakha would not support the notion of donating an embryo because we wouldn't be able to know halakhically who is the mother, and that's very critical both for religious identification and in terms of incest considerations. (Breitowitz u.å.-a, 53:41)

¹² Epigenetikk er forskning som omhandler hvordan miljøfaktorer kan påvirke genene. Miljøet i og utenfor livmor kan påvirke hvilke gener i cellene som aktiveres, eller «slås av og på». Hva mor spiser under graviditeten kan for eksempel være med på å avgjøre sannsynligheten for at barnet utvikler diabetes («Epigenetikk – en bro mellom miljø og genetik», u.å., og personlig kommunikasjon med Ragnhild Eskeland, førsteamanuensis ved institutt for medisinske basalfag, UiO).

¹³ Dette argumentet presenterte han også på den ellefte «Miami International Conference on Torah and Science» i 2015 (Tendler u.å.). Denne konferansen ble startet i 1987 av Chabad-rabbiner Sholom Ber Lipskar og Professor Herman Branover, og velsignet av Rebbe (Menachem Schneerson). Ut ifra kildene er det uklart hvem som organiserer eller sponser konferansen, men flere Chabad-rabbinere deltar med innlegg. I 2021 ble konferansen livestreamet på Chabad.org, der også videoopptak av konferanseinnleggene tilbake til konferansen i 2011 er tilgjengelige. I 1981 startet Herman Branover tidsskriftet *B'Or HaTorah: Torah and Science journal*, basert på konferanseinnleggene (Margolin 2013; The Yeshiva World 2021), som har publisert artikler både av rabbiner Tendler (2016) og rabbiner Weitzman (2016).

Rabbiner Breitowitz uttaler seg ikke om den rabbinske majoritetsposisjonen, men gir snarere uttrykk for usikkerhet.¹⁴ Det er vanskelig å vite hvordan medisinsk vitenskap spiller en rolle i måten han konseptualiserer halakhisk maternitet på. Han sier seg ikke enig i den tidligere majoritetsposisjonen (livmor), men er tilsynelatende heller ikke overbevist om at det kun er egget som definerer halakhisk maternitet. Det er mulig at den biomedisinske kunnskapen han har, støtter genetiske definisjoner av maternitet. Siden dette går imot tidligere rabbinsk tenkning (livmor som definisjon) kan dette være årsaken til usikkerheten hans rundt definisjonen av halakhisk maternitet. Han nevner ikke epigenetikk, slik som rabbiner Tendler. Rabbiner Breitowitz nevner heller ikke de ulike halakhiske bevisene for og imot livmor eller egg som definisjon på halakhisk maternitet, men det gjør rabbiner Steinberg i videoen «The Halakhic Definition of Motherhood» på Chabad.org (Steinberg u.å.).

I denne videoen presenterer rabbiner Steinberg blant annet posisjonen til en rabbiner han hadde kontaktet, ved navn rabbiner Waldenberg. Rabbiner Waldenberg presiserte at man trenger bevis i Talmud for å kunne kalle noe en halakhisk definisjon. Utfordringen her er, som Kahn (2000) nevner, at forfatterne av Talmud og lovtekstene ikke visste om eggcellens eksistens. Rabbiner Waldenberg viste likevel til at noen tolkninger av Talmud kunne støtte egget som halakhisk definisjon (Steinberg u.å., 28:18). Her er det mulig at han legger inn nye tolkninger i en gammel tekst.

Det virker med andre ord som at genetiske definisjoner av halakhisk maternitet er overbevisende nok til å utfordre livmoren som kilde, men ikke nok til at noen på Chabad.org vil si helt eksplisitt at egget er kilden til halakhisk maternitet. Gjennom disse diskusjonene ser vi likevel at rabbinerne på Chabad.org bruker stadig mer medisinsk vitenskap i sine halakhiske debatter. Etter hvert som bioteknologien utvikler seg, endrer også rabbinerne syn.

Mitokondrielt DNA som kilde til halakhisk maternitet

På Chabad.org diskuteres ikke mtDNA som en helt egen kilde til halakhisk maternitet, men rabbinernes tolkninger av halakhisk maternitet utvikler seg i tråd med ny vitenskapelig teknologi.

Et aktuelt tema er genredigering. På «Miami International Conference on Torah and Science» i 2015 tok rabbiner Tendler opp spørsmålet om halakhisk maternitet i for-

¹⁴ Lydfilene til rabbiner Breitowitz er opptak fra klasseromsundervisning. Derfor kan det tenkes at han kun ønsker å presentere halakhiske utfordringer uten å ta stilling til dem selv, men dette er ikke tilfelle med andre temaer. Flere ganger uttrykker han sin uenighet med andre rabbinere, også med Rebben (Breitowitz u.å.-a, u.å.-b).

hold til mitokondriedonasjon (Tendler 2017). Kort forklart er mitokondrier organeler med sitt eget DNA (mtDNA), og disse arves matrilineært. Mutasjoner i mtDNA kan føre til sykdommer som kan ramme begge kjønn, men kun kvinner kan overføre sykdommene videre til barn. Mitokondriedonasjon, hvor man erstatter defekte mitokondrier hos en kvinne ved å overføre cellekjernen til en frisk donor-eggcelle, kan forhindre at sykdommer overføres til kvinnens biologiske barn (se figur 1). Foreløpig er Storbritannia det eneste landet i verden der dette er lov.¹⁵

Rabbiner Tendler (2017) sitt innlegg på konferansen i 2015 drøftet mitokondriedonasjon og hvorvidt denne muligheten påvirker debatten om halakhisk maternitet. Om kvinne A ønsker barn med far, men har defekte mitokondrier og dermed får donert mitokondrier fra kvinne B, hvem er halakhisk mor? Hva om det fertiliserte egget med kjernen (det genomiske DNA-et) til kvinne A og mitokondriene til kvinne B plasseres i livmoren til kvinne C? Hvem er halakhisk mor i slike tilfeller? Dette er foreløpig en noe hypotetisk diskusjon i og med at mitokondriedonasjon ikke er lovlig i de fleste land. Det gjør det likevel ikke mindre relevant for rabbinerne ettersom det diskuteres som en potensiell virkelighet. Diskusjonene reflekterer en lang rabbinisk tradisjon for å diskutere *potensielle* tilfeller.

Rabbiner Tendler skriver at ved bruk av mitokondriedonasjon vil barnet ha 99 % av DNA-et til sine genetiske foreldre (2017, 66). MtDNA-et fra donorkvinnens mitokondrier vil nærmest ikke ha noen annen påvirkning enn at cellene vil fungere normalt. Rabbiner Steinberg sier seg enig med rabbiner Tendler og sier mitokondriene er som byggesteiner og dermed ikke er relevante for halakhisk maternitet (Steinberg u.å., 59:54). Rabbiner Tendler skriver likevel at mitokondriedonasjon har åpnet dørene for genredigering, og at dette kan ha halakhiske konsekvenser (2017, 67).¹⁶

Rabbinere er fremdeles uenige om kilden til halakhisk maternitet, og diskusjonen utvikler seg stadig. Nå handler det ikke bare om genene i en eggcelle, men også om muligheten for at mtDNA fra en annen kvinne finnes i samme celle. Dette er et utmerket eksempel på det rabbiniske idealet om konstant tolkning og nytolkning. Poenget er ofte det å diskutere, ikke å bli enige.

¹⁵ «Mitokondriedonasjon», u.å., og personlig kommunikasjon med Ragnhild Eskeland, førsteamanuensis ved institutt for medisinske basalfag, UiO.

¹⁶ For mer om halakhiske holdninger til genredigering se Tendler (2017). Halakhiske holdninger til genredigering er foreløpig lite studert i religionsvitenskapen.

Medikalisering

Medicine is becoming a major institution of social control, nudging aside, if not incorporating, the more traditional institutions of religion and law. It is becoming the new repository of truth, the place where absolute and often final judgments are made by supposedly morally neutral and objective experts. (Zola 1976, 210)

Debattene om halakhisk maternitet og assistert reproduksjon er et eksempel på *medikalisering*, som vil si at medisinske tankemåter gjør seg gjeldende utenfor det som tradisjonelt har vært regnet som medisinsens domene og ansvar (Zeugin 2022, 98). Eksempler på dette er bruken av medisinske begreper eller behandlinger for å behandle ikke-medisinske problemer (Conrad 2005, 3). Den medisinske tilnærmingen til ikke-medisinske spørsmål er tydelig i Chabads debatt om halakhisk maternitet, en religiøs problemstilling som tidligere ikke hadde noe med medisinske spørsmål å gjøre. Når det nå i stedet er snakk om å definere jødisk identitet med medisinske termer, er det et klart eksempel på medikalisering.

Rabbinsk autoritet

« [T]he Torah is our guide to living a morally, ethically and religiously productive life. The rabbi (*sic*) is our tour guide», skriver rabbiner Shmuel Kogan på Chabad.org om rabbinerens rolle (Kogan u.å.). En rabbiner har autoritet i kraft av å være ekspert på tolkninger av jødisk lov og hellig tekst (Stene 2012), noe som ifølge Chabad gir rabbineren myndighet til å definere ulike aspekter av jødisk identitet, inkludert å avgjøre hvem som er jødisk eller ikke.

Rabbiner Eliashiv var en fremtredende israelsk *posek* (jødisk rettslærd) som hevdet at svangerskapet definerte halakhisk maternitet. Ifølge rabbiner Tendler stod han fast ved dette standpunktet i 22 år for så å endre mening (Tendler 2016, 61). I slike situasjoner oppstår det spørsmål knyttet til «jødiskheten» til barna som ble ansett som jøder av rabbiner Eliashiv. Rabbiner Tendler forklarer at flere av barna som ble definert som jøder (gjennom fødsel fra jødisk mor) av rabbiner Eliashiv, hadde giftet seg og fått egne barn innen han endret mening. Regnes de i så fall ikke som jøder lenger? Hva med jentebarna som ble født og nå har fått barn selv? Er deres barn ikke jøder? Rabbiner Gideon Weitzman skrev om samme situasjon:

Suddenly entire families were thrown into turmoil when the media started reporting a «change» in halakhic policy. At the Puah Institute we received frantic calls seeking direction as to how to proceed. Parents wanted to know whether their children now needed conversion. (Weitzman 2016, 72)

Dette eksempelet illustrerer rabbinernes enorme definisjonsmakt og de konsekvensene det kan få at de skifter mening.¹⁷

I tillegg til religiøs ekspertise viser den medisinske antropologen Tsipy Ivry (2013, 212) at rabbinere også tilegner seg biomedisinsk ekspertise for å kreve medbestemmelse i tilfeller der assistert reproduksjon benyttes. Rabbinerne som uttaler seg om assistert reproduksjon på Chabad.org er enten leger, i tillegg til rabbinere, eller har tilegnet seg svært mye medisinsk kunnskap for å kunne diskutere temaet. På Chabad.org ser det dermed ut til at medisinsk kunnskap stadig benyttes for å svare på spørsmål om halakhisk maternitet. På denne måten blir også diskusjonen om halakhisk maternitet stadig mer medikalisert. Dette fører til at flere rabbinere må opparbeide seg mer vitenskapelig kunnskap for å delta i diskusjonen. Dermed dannes en sirkel der medikalisering av debatten fører til økt vitenskapelig ekspertise blant rabbinere, noe som igjen fører til økt medikalisering, og så videre.

I diskusjonene om assistert reproduksjon på Chabad.org tillegges medisinsk vitenskap stor tyngde. På den tiende «Miami International Conference on Torah and Science» i 2013 presenterte rabbiner Tandler sin bruk av vitenskapelig kunnskap for å ta stilling til halakhiske spørsmål. Han baserer seg på «menoramodellen», der seks av menoraens syv lys representerer menneskelig kunnskap, mens det syvende og midterste lyset representerer Toraen. Hans tilnærming er «[i]f you don't know the six, you cannot know the seventh. If you don't know the seventh – if you haven't learned Torah – it is worthless to know the other six» (Tandler 2016, 61). Uten menneskelig (vitenskapelig) kunnskap kan menneskene med andre ord ikke forstå Toraen. Ifølge rabbiner Tandler bør altså halakhisk kunnskap gå hånd i hånd med menneskelig vitenskap.

Rebben har flere sitater som gir innsikt i hvordan menoramodellen utspiller seg i praksis for Chabad. På siden «Part II Reproduction – Chapter 1: Conception» på

¹⁷ Ifølge rabbiner Weitzman var det overraskende lite som skjedde etter denne hendelsen med rabbiner Eliashiv. Han opplevde at det ikke ble gjennomført så mange konverteringer som han hadde antatt med tanke på reaksjonen fra mediene. Han er usikker på om rabbiner Eliashiv i det hele tatt endret mening: «I heard from a reliable source who posed this question to Rabbi Eliashiv in his later years. According to him, Rabbi Eliashiv replied that the birth mother is still the mother» (Weitzman 2016, 72). Rabbiner Weitzman skrev også videre: «It appears that there is a consensus of silence and that either the poskim are not aware of the phenomena or they have opted to remain mute rather than demand conversion that could open a Pandora's box of questions related to many children who have grown up believing that they were Jewish» (73).

Chabad.org ligger det utdrag av brev Rebben har skrevet til jødiske ektepar. I brevene har han fått diverse spørsmål om utfordringer med infertilitet, og Rebbens responser er lastet opp på Chabad.org. Han skriver blant annet følgende:

The Torah does indeed give consideration to the opinion of doctors, and various rulings in Jewish law are dependent on their opinions. [Moreover,] the Torah instructs us to follow the instructions of doctors in terms of actual deed (Chabad.org u.å.-c, klammeparentes i originalen).

Rebben svarer ofte at han er overrasket over at par med fertilitetsproblemer henvender seg til ham i stedet for legen. Selv om han anbefaler medisinsk rådgivning, påpeker han også at leger ofte tar feil når de hevder noen ikke kan få barn (Chabad.org u.å.-c). Han foreslår også å videreformidle legens råd til en rabbiner og la ham ta avgjørelsen:

Discuss your [health] situation with a Rav who issues Rabbinical decisions on a regular basis and [relate] what the doctors have told you: If he rules that according to Jewish law you are permitted to become pregnant, you should then make an effort to do so. (Chabad.org u.å.-c, klammeparenteser i originalen)

Ask the doctor to explain to a practicing Rav in your locale the manners of testing, and the Rav will suggest to you which one of them you should use first. (Chabad.org u.å.-c)

Med menoramodellen styrker med andre ord rabbinere sin autoritet ved å tilegne seg medisinsk kunnskap, fordi de i tillegg er eksperter på Toraen. Leger har likevel ikke den samme autoriteten som en rabbiner, fordi de ikke har religiøs ekspertise.

Hva vil det si å være jøde for Chabad?

Definisjonen av en jøde som «født av en jødisk mor» ble ansett som en skarp grense, men med fremveksten av ny teknologi innen assistert reproduksjon har den blitt stadig mer uskarp. Som rabbiner Steinberg selv sa, «so that is the situation of who is the mother, that up to recently it was so clear and so evident and now we run into these problems» (Steinberg u.å., 57:21).

Tidligere forskning peker på at halakhisk maternitet er et diskusjonstema enten barnet blir ansett som jødiskfødt eller ei (se blant annet Kahn 2000; Kirsh og Hashiloni-Dolev 2022; Lustenberger 2013; Sinclair 2003), også i Chabad. Mitt materiale tilsier

likevel at det for Chabad er mest avgjørende å definere halakhisk maternitet i forhold til slektskap og å unngå at barn blir født som mamzerim.

Rabbinerne Tandler, Breitowitz og Silberberg er enige om at donert reproduktivt materiale bør være ikke-jødisk for å unngå å produsere mamzerim. Både rabbiner Breitowitz og rabbiner Silberberg vier lite tid til å diskutere halakhisk maternitet, slik jeg viste tidligere. De virker ikke særlig opptatt av om donert materiale påvirker om barnet er «født jødisk». Sitatet fra Chabads IVF-artikkel nevner også at et barn må konverteres når det er usikkerhet om hvem den halakhiske moren er, uten å gå inn på flere detaljer (Kumer u.å.).

På tross av debattens innviklede religiøse argumenter, virker det likevel som rabbinerne på Chabad.org har en nokså avslappet tilnærming til om et barn er «født jødisk». Et uttrykk for dette finner vi i videoen «The Halachic Definition of Motherhood», der rabbiner Steinberg drøfter *brit mila* (omskjæringsseremonien) til en gutt født av en surrogat, eller skapt med donoregg. Han forklarer at rabbineren ved en «vanlig» brit mila-seremoni sier to velsignelser, en generell og en for jødiske barn. Om man derimot senere skal konvertere barnet, må rabbineren si en annen velsignelse.

Rabbiner Steinberg skisserer følgende situasjon: Et jødisk ektepar får barn med donoregg, men vil ikke at resten av familien skal få vite det. Under omskjæringsseremonien vil imidlertid gjestene få greie på det dersom rabbineren sier velsignelsen som brukes til konvertering (Steinberg u.å., 43:43). Dette dilemmaet hadde rabbiner Steinberg diskutert med rabbiner Shlomo Zahm, og i videoen deler han noe lattermildt sistnevntes løsningsforslag: Rabbineren bør si bønner for konvertering, men mumle. Han mente at på en slik feiring hører gjestene uansett ikke så nøye etter hvilke ord som blir sagt, og de vil anta at det er den vanlige velsignelsen. Dermed er alle fornøyde, og ritualet blir gjennomført på halakhisk vis (Steinberg u.å., 44:23).

Slik det står nå, virker det som om rabbinerne på Chabad.org foreslår å konvertere nyfødte barn om det er usikkerhet rundt halakhisk maternitet. I eksempelet med rabbiner Eliashiv så vi at hans rabbinske overbevisning om livmoren som kilden til halakhisk maternitet trumfet det potensielle behovet for konvertering, men da han senere endret mening, ble avgrensningen av «jødiskhet» mer problematisk. Siden assistert reproduksjon gjør grensene for «jøde» uklare, foreslår Chabad.org å konvertere barnet for å være på den sikre siden – med andre ord, å gjøre grensen skarp. På denne måten blir en konkret definisjon av halakhisk maternitet også mindre viktig for Chabad når det gjelder hvem som blir født jødisk.

Konklusjon

Rabbinerne på Chabad.org står fast ved at jødisk identitet kun kan oppnås ved å ha en jødisk mor eller gjennom ortodoks konvertering. Eggdonasjon og surrogati gjør denne avgrensningen problematisk for dem. Det som tidligere var en skarp definisjon av jødisk identitet (født av en jødisk mor eller ortodoks konvertering), har blitt mer uskarp (egg, livmor, mtDNA, osv.). Denne grensen for jødisk identitet er av vesentlig betydning for Chabad, da det er disse strenge definisjonene som avgjør om en person anses som jødisk eller ikke. Som diskutert i denne artikkelen, er det flere andre sentrale elementer som Chabad vektlegger i definisjonen av jødisk identitet, som for eksempel å gifte seg innenfor det jødiske samfunnet og å få mange jødiske barn. Disse aspektene forutsetter at individet anerkjennes som jødisk. Følgelig innebærer det at dersom en person ikke regnes som jødisk etter rabbinske krav, kan vedkommende ikke fullt ut delta i det jødiske fellesskapet.

Chabads offisielle syn er «to mødre»-løsningen (Kumer u.å.): om et barn er født av et ikke-jødisk egg fra en jødisk livmor (eller motsatt), regnes barnet som halvt jødisk og halvt ikke-jødisk, og må derfor konverteres. På denne måten unngår de spørsmålet «livmor eller egg?», og konvertering av det nyfødte barnet løser problemet. Det dette viser er at hvem som blir *født* jødisk eller ikke, ikke nødvendigvis er den største utfordringen for Chabad. En større utfordring er å definere hvem som er rabbinsk mor når man har tatt i bruk surrogati, eller donoregg, av hensyn til slektskapet og potensialet for mamzerim.

«To mødre»-løsningen betyr imidlertid ikke at diskusjonen er avsluttet. Som vist har flere rabbinere på Chabad.org diskutert «livmor eller egg?» uten å konkludere eller nevne «to mødre»-definisjonen. Om det er livmor eller egg som er avgjørende, kompliseres ytterligere av diskusjon om mtDNA.

Rabbinerne på Chabad.org balanserer altså mellom halakhisk lov og moderne teknologi. Spørsmålet om hvorvidt barnets mor er jødisk, som tidligere ikke har vært et medisinsk spørsmål, forsøkes nå besvart gjennom biomedisinske termer: Er egget jødisk? Er livmoren jødisk? Hvordan påvirker ikke-jødisk mitokondrielt DNA en jødisk eggcellekjerne? Rabbinerne på Chabad.org tillegger biomedisinsk kunnskap stor betydning, og det er sannsynlig at fremtidige rabbinske diskusjoner vil bli preget av spørsmål knyttet til avansert teknologi, som for eksempel genredigering. Det at Chabads tradisjonelle og skarpe definisjon av det å være jøde nå utfordres av nye reproduksjonsteknologier, har ført til et behov for å etablere en ny, skarp definisjon.

I denne prosessen ser det ut til at rabbinerne på Chabad.org støtter seg på innsikter fra medisinsk vitenskap.

Med stadig mer dyptgående bioteknologiske argumenter i diskusjonen om halakhisk maternitet, må rabbinere i økende grad tilegne seg vitenskapelig innsikt for å ta del i diskusjonene og i tillegg ha medisinsk autoritet. At rabbinerne appellerer til vitenskap, betyr imidlertid ikke at deres tradisjonelle religiøse autoritet reduseres, tvert imot: Medisinsk kunnskap øker rabbinernes autoritet. Halakhisk kunnskap går ifølge Chabad.org hånd i hånd med vitenskap. Siden det er rabbinerne som er de religiøse ekspertene, er det til syvende og sist de som vurderer hvilke medisinske råd som bør følges.

Avslutningsvis vil jeg vende tilbake til den rabbinske diskusjonen om budet *pru urvu* (vær fruktbar og bli mange). Som nevnt tidligere har en mann ikke oppfylt *pru urvu* med mindre han har fått *jødiske* barn. Budet vektlegger barnets status som født jødisk, noe som utfordres ved bruk av eggdonasjon eller surrogati. Dette temaet nevnes av flere rabbinere på Chabad.org, men det gis aldri et utfyllende eller tilfredsstillende svar. *Pru urvu* fremheves som en utfordring, men tas deretter ikke opp igjen, og årsaken til dette er uklar. Dette er et eksempel på det rabbiner Weitzman omtaler som «a consensus of silence» (Weitzman 2016, 73). I sin drøfting av rabbiner Eliashivs holdning til konvertering av personer som tidligere ble ansett som jøder, påpekte rabbiner Weitzman at flere rabbinere forble tause. Rabbiner Weitzman spekulerte i om dette kunne være knyttet til en frykt for å åpne en «Pandoras eske» av andre problemer. Det er mulig at rabbinerne på Chabad.org unngår å utdype om *pru urvu* ettersom det kan skape betydelig usikkerhet rundt andre aspekter ved assistert reproduksjon som de tilsynelatende har oppnådd enighet om blant annet gjennom «to mødre»-løsningen og konvertering av nyfødte. Diskusjonen om *pru urvu* og de mange andre utfordringene knyttet til assistert reproduksjon viser at tradisjonelle og kulturelle forståelser av verden må revurderes i møte med moderniteten og ny vitenskap. Rabbinernes spørsmål reflekterer den brede usikkerheten mange har når det gjelder moderne teknologi og hvordan den bør anvendes på etiske måter, samtidig som man bevarer en tradisjonell identitet.

Referanser

- Alba, Richard. 2006. «Bright vs. Blurred Boundaries: Second-Generation Assimilation and Exclusion in France, Germany, and the United States.» *Ethnic and Racial Studies* 28 (1): 20–49. <https://doi.org/10.1080/0141987042000280003>.
- Barth, Fredrik. 1969. «Introduction». I *Ethnic Groups and Boundaries*, redigert av Fredrik Barth, 9–38. Oslo: Universitetsforlaget.

- Baumeister, Roy F. 1986. *Identity: Cultural Change and the Struggle for Self*. New York: Oxford University Press.
- Bilaniuk, Laada. 2010. «The Contested Logics of Jewish Identity.» I *Boundaries of Jewish Identity*, redigert av Susan A. Glenn og Naomi B. Sokoloff, 203–15. University of Washington Press. <https://www.jstor.org/stable/j.ctvwn5c9.14>.
- Bleich, J David. 2020. «Survey of Recent Halakhic Literature: Validity of DNA Evidence for Halakhic Purposes (Part 4): the ‘Jewish’ Gene.» *Tradition* 52 (3): 92–161.
- Blondheim, Menahem og Elihu Katz. 2016. «Religion, Communications, and Judaism: The Case of Digital Chabad.» *Media, Culture & Society* 38 (1): 89–95. <https://doi.org/10.1177/0163443715615417>.
- Breitowitz, Yitzchok. u.å.-a. «Artificial Insemination and IVF, Part 2.» Chabad.org. Åpnet 28. august 2023. https://www.chabad.org/multimedia/audio_cdo/aid/2660306/jewish/Artificial-Insemination-and-IVF-Part-2.htm.
- Breitowitz, Yitzchok. u.å.-b. «Reproductive Options and Artificial Insemination Part 1.» Chabad.org. Åpnet 28. august 2023. https://www.chabad.org/multimedia/audio_cdo/aid/2660300/jewish/Reproductive-Options-and-Artificial-Insemination-Part-1.htm.
- Buckser, Andrew. 2005. «Chabad in Copenhagen: Fundamentalism and Modernity in Jewish Denmark.» *Ethnology* 44 (2): 125–45. <https://doi.org/10.2307/3773993>.
- Chabad.org. u.å.-a. «Incest with a Brother’s Wife – Negative Commandment 344.» Åpnet 7. mai 2024. https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/961954/jewish/Negative-Commandment-344.htm.
- Chabad.org. u.å.-b. «Incest with a Mother-in-Law or Wife’s Daughter – Negative Commandment 337.» Åpnet 7. mai 2024. https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/900773/jewish/Negative-Commandment-337.htm.
- Chabad.org. u.å.-c. «Part II Reproduction – Chapter I: Conception.» Åpnet 28. august 2023. https://www.chabad.org/therebbe/letters/default_cdo/aid/2307907/jewish/Part-II-Reproduction-Chapter-I-Conception.htm.
- Chabad.org. u.å.-d. «What Is a ‘Mamzer’?» Åpnet 21. november 2023. https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/4007896/jewish/What-Is-a-Mamzer.htm.
- Citron, Aryeh. u.å. «Be Fruitful and Multiply - Parshat Bereishit.» Chabad.org. Åpnet 28. august 2023. https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/1005203/jewish/Be-Fruitful-and-Multiply.htm.
- Cohen, Shaye J. D. 1985. «The Origins of the Matrilineal Principle in Rabbinic Law.» *Association for Jewish Studies Review* 10 (1): 19–53.
- Cohen, Shaye J. D. 2005. *Why Aren’t Jewish Women Circumcised?: Gender and Covenant in Judaism*. 1. utg. University of California Press. <https://www.jstor.org/stable/10.1525/j.ctt1ppgr1>.
- Conrad, Peter. 2005. «The Shifting Engines of Medicalization.» *Journal of Health and Social Behavior* 46 (1): 3–14. <https://doi.org/10.1177/002214650504600102>.
- Diemling, Maria og Larry Ray. 2014. «‘Where Do You Draw the Line?’: Negotiating Kashrut and Jewish Identity in a Small British Reform Community.» *Food, Culture, & Society* 17 (1): 125–42. <https://doi.org/10.2752/175174414X13831235510699>.
- Døving, Cora Alexa. 2022. «Introduksjon: Et sted å begynne når identitet skal studeres.» I *Jødisk: identitet, praksis og minnekultur*, redigert av Cora Alexa Døving, 11–32. Oslo: Universitetsforlaget.
- «Epigenetikk - en bro mellom miljø og genetikk». u.å. *Bioteknologirådet* (blogg). Åpnet 21. mai 2024. <https://www.bioteknologiradet.no/temaer/epigenetikk/>.

- Freeman, Tzvi u.å. «What Is a Tzaddik? – Being Human All the Way.» Chabad.org. Åpnet 5. mai 2024. https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2367724/jewish/Tzaddik.htm.
- Freeman, Tzvi og Yehuda Shurpin. u.å. «Why Is Jewishness Matrilineal? – Maternal Descent In Judaism.» Chabad.org. Åpnet 28. august 2023. https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/601092/jewish/Why-Is-Jewishness-Matrilineal.htm.
- Glenn, Susan A. og Naomi B. Sokoloff, red. 2010. *Boundaries of Jewish Identity*. Seattle: University of Washington Press.
- Golan, Oren og Nurit Stadler. 2016. «Building the Sacred Community Online: The Dual Use of the Internet by Chabad.» *Media, Culture & Society* 38 (1): 71–88. <https://doi.org/10.1177/0163443715615415>.
- Groth, Bente. 2019. *Jødedommen*. Oslo: Pax.
- Heilman, Samuel. 2017. *Who Will Lead Us? The Story of Five Hasidic Dynasties in America*. 1. utg. University of California Press. <https://www.jstor.org/stable/10.1525/j.ctt1n2vtgc>.
- Ivry, Tsipy. 2013. «Halachic Infertility: Rabbis, Doctors, and the Struggle over Professional Boundaries.» *Medical Anthropology* 32 (3): 208–26. <https://doi.org/10.1080/01459740.2012.674992>.
- Jenkins, Richard. 2012. *Being Danish: Paradoxes of Identity in Everyday Life*. Second Edition. Copenhagen: Museum Tusulanum Press.
- Kahn, Susan Martha. 2000. *Reproducing Jews: A Cultural Account of Assisted Conception in Israel*. London: Duke University Press.
- Kahn, Susan Martha. 2005. «The Multiple Meanings of Jewish Genes.» *Culture, Medicine and Psychiatry* 29 (2): 179–92. <https://doi.org/10.1007/s11013-005-7424-5>.
- Kahn, Susan Martha. 2010. «Are Genes Jewish?: Conceptual Ambiguities in the New Genetic Age.» I *Boundaries of Jewish Identity*, redigert av Susan A. Glenn og Naomi B. Sokoloff, 12–26. University of Washington Press. <https://www.jstor.org/stable/j.ctvcwn5c9.5>.
- Kaplan, Mendel. u.å.-a. «Daily Mitzvah, Day 87: Incest with a Mother, Sister Etc.» Chabad.org. Åpnet 7. mai 2024. https://www.chabad.org/multimedia/video_cdo/aid/2552096/jewish/Daily-Mitzvah-Day-87-Incest-with-a-Mother-Sister-Etc.htm.
- Kaplan, Mendel. u.å.-b. «Daily Mitzvah, Day 88: Incest with a Daughter Etc.» Chabad.org. Åpnet 7. mai 2024. https://www.chabad.org/multimedia/video_cdo/aid/2567660/jewish/Daily-Mitzvah-Day-88-Incest-with-a-Daughter-Etc.htm.
- Kaplan, Mendel. u.å.-c. «Daily Mitzvah, Day 89: Incest with an Aunt, Daughter-in-Law, & Sister-in-Law.» Chabad.org. Åpnet 7. mai 2024. https://www.chabad.org/multimedia/video_cdo/aid/1873210/jewish/Daily-Mitzvah-Day-89-Incest-with-an-Aunt-Daughter-in-Law-Sister-in-Law.htm.
- Kirsh, Nurit og Yael Hashiloni-Dolev. 2022. «mtDNA Tests as a Vehicle for Jewish Recognition of Former Soviet Union Israeli Citizens: Religious and Political Debate.» *BioSocieties* 17 (3): 461–84. <https://doi.org/10.1057/s41292-021-00228-6>.
- Kogan, Shmuel. u.å. «What Is the Role and Function of the Synagogue Rabbi?» Chabad.org. Åpnet 31. august 2024. https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/527078/jewish/What-is-the-role-and-function-of-the-synagogue-rabbi.htm.
- Kumer, Dinka. u.å. «In Vitro Fertilization (IVF).» Chabad.org. Åpnet 28. august 2023. https://www.chabad.org/theJewishWoman/article_cdo/aid/536755/jewish/In-Vitro-Fertilization-IVF.htm.

- Lamont, Michèle og Virág Molnár. 2002. «The Study of Boundaries in the Social Sciences.» *Annual Review of Sociology* 28:167–95.
- Loike, John og Moshe Tendler. 2013. «Gestational Surrogacy.» *Hakirah: The Flatbush Journal of Jewish Law and Thought* 16:113–32.
- Lustenberger, Sibylle. 2013. «Conceiving Judaism: The Challenges of Same-Sex Parenthood.» *Israel Studies Review* 28 (2): 140–56.
- Margolin, Dovid. 2013. «Torah and Science Conference: Putting the Universe in Perspective.» 2013. https://www.chabad.org/news/article_cdo/aid/2425933/jewish/Torah-and-Science-Conference-Putting-the-Universe-in-Perspective.htm.
- «Mitokondriedonasjon.» u.å. *Bioteknologirådet* (blog). Åpnet 12. mars 2024. <https://www.bioteknologiradet.no/temaer/mitokondriedonasjon/>.
- Pearl, Sharrona. 2014. «Exceptions to the Rule: Chabad-Lubavitch and the Digital Sphere.» *Journal of Media and Religion* 13 (3): 123–37. <https://doi.org/10.1080/15348423.2014.938973>.
- Rosengård, Nanna. 2009. *We Want Moshiach Now! Understanding the Messianic Message in the Jewish Chabad-Lubavitch Movement*. Åbo: Akademi University Press.
- Rozovsky, Lorne. u.å. «Raise Your Hand If You're A Kohen.» Chabad.org. Åpnet 24. mars 2024. https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/762109/jewish/Raise-Your-Hand-If-Youre-A-Kohen.htm.
- Silberberg, Elimelech. u.å. «Contraception, IVF and Infertility Issues – Contemporary Halachah.» Chabad.org. Åpnet 28. august 2023. https://www.chabad.org/multimedia/video_cdo/aid/3182886/jewish/Contraception-IVF-and-Infertility-Issues.htm.
- Sinclair, Daniel B. 2003. *Jewish Biomedical Law: Legal and Extra-Legal Dimensions*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198268277.001.0001>.
- Steinberg, Abraham. u.å. «The Halachic Definition of Motherhood – Ethical and Halachic Issues with Scientific Innovations.» Chabad.org. Åpnet 28. august 2023. https://www.chabad.org/multimedia/video_cdo/aid/3494476/jewish/The-Halachic-Definition-of-Motherhood.htm.
- Stene, Nora. 2012. «Autoritet og autoritetens grenser: Den ortodokse rabbineren som religiøs leder i Det Mosaiske Trossamfund.» I *Religiøse ledere: Makt og avmakt i norske trossamfund*, redigert av Cora Alexa Døving og Berit Thorbjørnsrud, 146–68. Oslo: Universitetsforlaget.
- Stensvold, Anne. 2015. *A History of Pregnancy in Christianity: From Original Sin to Contemporary Abortion Debates*. New York: Routledge.
- Strømme, Sofie Rose. 2024. «Når infertilitet er som død.» Masteroppgave, Universitetet i Oslo. <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/113236/Na-r-infertilitet-er-som-d-d---Masteroppgave-i-religionsvitenskap---Str-mme-2024.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Telushkin, Joseph. 2014. *Rebbe: The Life and Teachings of Menachem M. Schneerson: The Most Influential Rabbi in Modern History*. First edition. New York: HarperWave, an imprint of HarperCollins Publishers.
- Tendler, Moshe Dovid. 2016. «Halakhic Parameters of ART.» *Jerusalem College of Technology: B'or Ha'Torah* 24:56–65.
- Tendler, Moshe Dovid. 2017. «Gene Editing Research: Halakhic Parameters.» *B'Or Ha'Torah* 25 (januar):61–77.
- Tendler, Moshe Dovid. u.å. «Gene Editing Therapy and Halacha – An Overview – Is Gene Editing a Step Too Far?» Chabad.org. Åpnet 26. mars 2024.

https://www.chabad.org/multimedia/video_cdo/aid/3494473/jewish/Gene-Editing-Therapy-and-Halacha-An-Overview.htm.

- The Yeshiva World. 2021. «Begins Tomorrow: 14th International Conference On Torah And Science, December 8–11, 2021 – The Internet & The Torah – The Yeshiva World.» 2021. <https://www.theyeshivaworld.com/news/promotions/2036420/begins-tomorrow-14th-international-conference-on-torah-and-science-december-8-11-2021-the-internet-the-torah.html>.
- Weitzman, Gideon. 2016. «Egg Donation and Gestational Carriers – a View from the Field.» *B’Or Ha’Torah* 24 (januar): 68–79.
- Wodzinski, Marcin. 2018. *Hasidism: Key Questions*. New York: Oxford University Press.
- Zetterholm, Karin Hedner. 2012. *Jewish Interpretation of the Bible: Ancient and Contemporary*. Minneapolis: Fortress Press.
- Zeugin, Barbara. 2022. «The Hospice Movement, Palliative Care, and Anthroposophy in Europe». I *The Routledge Handbook of Religion, Medicine, and Health*, redigert av Dorothea Lüdeckens, Philip Hetmanczyk, Pamela E. Klassen og Justin B. Stein, 98–112. New York: Routledge.
- Zola, Irving Kenneth. 1976. «Medicine as an institution of social control.» *Ekistics* 41 (245): 210–14.

Abstract

Chabad Lubavitch, an ultra-Orthodox Jewish movement, actively supports the use of assisted reproductive technologies (ARTs) among infertile Jewish couples, provided that such practices adhere to the guidelines of Jewish religious law (Halakha). This article examines the intersection of Chabad Lubavitch’s religious teachings and the challenges posed by modern reproductive technologies. Orthodox Judaism adheres to a matrilineal principle of kinship, which holds that Jewish identity is passed from mother to child. According to Chabad, Jewish identity can only be obtained through matrilineal descent or Orthodox conversion. Consequently, the use of ARTs, particularly in cases of egg donation and surrogacy, raises significant questions about Jewish identity, as these technologies blur traditional understandings of motherhood. This article analyses rabbinical discussions on Chabad.org regarding ARTs, with a focus on the debates surrounding surrogacy and egg donation. By examining how Chabad rabbis discuss these Halachic questions, I demonstrate how Chabad constructs Jewish identity in relation to ART. The way rabbis interpret Halakha in relation to reproductive technologies directly influences how Chabad members can ethically engage with ARTs, highlighting the real-world impact of these theological discussions.

Keywords: Judaism, Chabad Lubavitch, assisted reproductive technology (ART), identity, authority